

Małgorzata Głowacka-Helak

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu i Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1919-1953 : od współpracy do przyjaznego współistnienia

---

Biblioteka 11 (20), 45-61

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA GŁOWACKA-HELAK

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu i Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1919-1953. Od współpracy do przy- jaznego współistnienia

Wstęp

W 1919 roku w Poznaniu powołano Uniwersytet Poznański. Organizatorzy nowej uczelni stanęli od razu przed ogromnymi trudnościami, pośród których jedną z najważniejszych był problem zorganizowania biblioteki dla nowej uczelni. Biblioteka im. Cesarza Wilhelma, którą przemianowano na Bibliotekę Uniwersytecką, dysponowała okazałym gmachem i nowoczesnym – na ówczesne czasy – wyposażeniem, ale jej księgozbiór, pod wieloma względami bardzo ciekawy i bogaty, zawierał przede wszystkim książki i czasopisma w języku niemieckim. Od pierwszych chwil młodziutka uczelnia dotkliwie odczuwała brak książek i czasopism naukowych w języku polskim. Stąd, by załagodzić owe trudności, organizatorzy Uniwersytetu podjęli decyzję o przejęciu - jeszcze w tym samym roku - przez Bibliotekę Uniwersytecką księgozbioru Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.¹ Szkic niniejszy przedstawia związek obu bibliotek w latach 1919-1953. Opracowano go na podstawie akt zachowanych w Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu.

I. Współpraca Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z Biblioteką Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1919-1939

Propozycja, by Biblioteka Uniwersytecka przejęła, jako depozyt, księgozbiór Biblioteki TPN wyszła od Heliodora Świącickiego rektora Uniwersytetu i jednocześnie

¹ Stanisław Kubiak *Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919-196*. Poznań 1967, s.41. Autor poświęcił jeden z rozdziałów swej pracy związkowi Biblioteki Uniwersyteckiej i Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk s.41-42.

prezesa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a aktywnie wspierał go w tym dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej dr Edward Kuntze. Decyzję tę uzasadniali następująco :

TPN nie posiadał dostatecznych funduszków, by utrzymać bibliotekę, galerię obrazów, zbiory archeologiczne i przyrodnicze, brak też było na to wszystko miejsca w gmachu Towarzystwa. Przejęcie, nawet jeśli byłby to tylko depozyt, księgozbioru TPN, pozwoliłoby nowej polskiej uczelni uzyskać dostęp do polskich książek, niezbędnych dla funkcjonowania uczelni².

Autorem projektu dokumentu, który stanowiłby podstawę prawną dla przejęcia zbiorów TPN przez Bibliotekę Uniwersytecką, był dr Edward Kuntze. Nosił tytuł: *Projekt Układu TPN w Poznaniu w sprawie oddania w depozyt Biblioteki Towarzystwa Uniwersytetowi w Poznaniu*³ i jest przechowywany w archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu.

Na mocy tego układu Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu odstępowało swą bibliotekę Uniwersytetowi jako wieczysty depozyt, zezwalając na wcielenie jej do biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu na następujących warunkach:

- 1) zastrzega zachowanie jej w takiej odrębności, na jaką bez szkody dla biblioteki można się zgodzić ze stanowiska bibliotekarskiego, bliższe szczegóły tej odrębności zawiera załącznik 1.
- 2) TPN będzie oddawało nadal wszystkie egzemplarze wymienne i dary w książkach, rękopisach, dyplomatach, mapach, sztychach i muzykaliach, jak również druki obowiązkowe, przyznane dla Biblioteki TPN, z ziem będących uprzednio pod zaborem rosyjskim, dekretem w przedmiocie tymczasowych przepisów prasowych/ Monitor Polski R.II. Nr 34 z 12/2 1919/ i rop. Min. Spraw wewn. Z 12/ 2 1919 (Monitor polski R.II. Nr. 38 z 17/2 1919) na tych samych warunkach B.U.
- 3) koszty utrzymania tej biblioteki przechodzą do budżetu B.U. od 1-go października 1919r.
- 4) Biblioteka TPN, pozostaje do czasu powiększenia magazynu B.U. w gmachu TPN i tak długo pokrywa TPN koszta opału, oświetlenie i czyszczenie tego lokalu.
- 5) Koszta przeniesienia do B.U. pokrywa B.U.

² Stefan Vrtel-Wierczyński *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu 1919-1929*. [w:] *Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie*. Pod red. S.Vrtela-Wierczyńskiego. Poznań 1929, s. 96.

³ Archiwum BU, Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu od 21.XI 1919r. -31.VIII.1934r.”, sygn. 249, s.8-11.

- 6) Uniwersytet wstawia corocznie w budżet B.U. aż do ukończenia, pewną, mającą się oznaczyć, kwotę na oprawę odstąpionych książek i sporządzenie ich katalogu w ramach istniejących katalogów BU. Książki odstępowane przez TPN po 1 października 1919r. będą oprawiane i katalogowane z funduszków B.U.
- 7) B.U. przejmuje personel Biblioteki TPN na warunkach podanych w załączniku 2.
- 8) TPN zastrzega dla swych członków te same prawa w korzystaniu ze wszystkich zbiorów B.U., jakie będą posiadali członkowie grona profesorskiego Uniwersytetu.
- 9) TPN zastrzega sobie zwrot całej biblioteki, o ile by Uniwersytet został przeniesiony z Poznania lub stale zamknięty, jak również w razie zmiany języka wykładowego.
- 10) Jakakolwiek zmiana w powyższym układzie może nastąpić tylko za obustronną zgodą

Załącznik 1

1. B.U. przyjmuje odpowiedzialność i zachowa wszystkie zastrzeżenia ofiarodawców uznane przez dotychczasowy zarząd biblioteki TPN
2. Cały dotychczasowy zasób w przyszłości wszystkie egzemplarze wymienne i dary ofiarowane TPN. zostaną w B.U. osobno ustawione, z wyjątkiem tych dzieł, które wejdą w skład jednej z bibliotek podręcznych i otrzymają exlibris z wyobrażeniem orła państwowego i z napisem u góry;" Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, u dołu „Depozyt Tow. Przyj. Nauk”. Na darach będzie ofiarodawca wymieniony
3. Powyższe zastrzeżenie nie dotyczy egzemplarzy obowiązkowych przyznanych bibliotece TPN wymienionymi w art., 2 rozporządzeniami, chociaż wpłyną do biblioteki jeszcze przed zmianą odnośnych rozporządzeń.

Załącznik 2

1. Dotychczas zajęty w bibliotece TPN personel zostaje przejęty na etat personalny BU z dniem 1 października 1919r. Mianowania dokona Senat akademicki na wniosek Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej.
2. Personel otrzymuje wszystkie prawa przyznane urzędnikom etatowym w myśl rozporządzenia kom. NRL z 31.VII.1919r.
3. Wszystkie lata służby dotychczasowej w bibliotece TPN zostają uznane jako lata wysługi i wzięte w rachubę przy obliczaniu poborów.

4. Definitywna stabilizacja nastąpi po roku zadawalającej służby. Wypowiedzieć służbę może Senat akademicki na wniosek Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej, najpóźniej do 1.VII.1920r.

W Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej zachowała się kartka pocztowa z dnia 8 IX 1919r., w której rektor Wszechnicy Piastowskiej dziękuje za nadesłanie projektu układu między Uniwersytetem a TPN⁴. Jaki był dalszy los tego układu dowiadujemy się ze sprawozdania dyrektora BU dra E.Kuntze: "Projekt był dla obu stron korzystny, dlatego przeprowadziłem pertraktacje z Zarządem celem zrealizowania go, których owocem był układ wstępny, zawarty z Zarządem 18 września. Dotychczas jednak nie zatwierdziło Walne zebranie TPN układu wobec silnej opozycji niepozabawionej zresztą podkładu osobistego, ze strony szeregu starszych członków Towarzystwa i rodziny Mielżyńskich, wobec pewnego rodzaju zaognienia całej sprawy, doszedłem do przekonania, że będzie lepiej odłożyć decyzję do chwili uspokojenia się umysłów. Zwolennicy oddania biblioteki w depozyt uzyskaliby wprowadzić większość na Walnym zebraniu, ale tylko przy poparciu nowych członków nie-poznańczyków. Obawiałem się jednak, że takie przegłosowanie mogłoby wywołać niechęć w pewnych miejscowych grupach, którą byśmy obcy przede wszystkim odczuli i dlatego zainicjowałem na Uniwersytecie złożenie oświadczenia, że nowi członkowie nie chcą decydować o losie zbiorów TPN. Cała sprawa pozostała w zawieszeniu i trudno jeszcze określić, kiedy próba zostanie na nowo podjęta. Zdaniem jednak tutejszych członków Towarzystwa jest to tylko kwestia czasu, kiedy stan finansów TPN zmusi je do tego kroku".⁵

W aktach Biblioteki Uniwersyteckiej zachowało się oświadczenie dyrektora E.Kuntze następującej treści: "Wobec obrotu, jaki przybrała na ostatnich walnych zebraniach Towarzystwa i w prasie miejscowej dyskusja nad sprawą oddania biblioteki i zbiorów TPN w depozyt innym miejscowym instytucjom, mamy zaszczyt oświadczyć: Mimo najgłębszego przekonania, że oddanie biblioteki i zbiorów TPN w depozyt innym miejscowym instytucjom, wstrzymujemy się od głosowania, pozostawiając tę kwestię do rozstrzygnięcia dawniejszym członkom"⁶.

Obawy dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej dra E.Kuntze, co do dalszego utrzymania Biblioteki PTPN okazały się uzasadnione, dowiadujemy się o nich ze sprawozdania:

Sprawa połączenia biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk z Biblioteką Uniwersytecką nie została również załatwiona, Na jednym walnym zebraniu uchwalono połączenie obu bibliotek; na następnym jednak uchwałę reasumowano. Opo-

⁴ Archiwum BU.

⁵ Teczka „Biblioteka Towarzystwa..... tamże, s. 13.

⁶ Archiwum BU, Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu od 21.XI.1919r.-31.VIII.1934r., sygn. 249, s. 5.

zycja przeciw połączeniu pozostała nadal bardzo silna, ponieważ zaś nowi członkowie Towarzystwa głównie ze sfer uniwersyteckich usunęli się od decyzji w myśl oświadczenia złożonego jeszcze w grudniu 1919r. wobec tego postanowiono tę sprawę odłożyć do czasu ogólnego zreformowania Towarzystwa na postawie nowego statutu. Tymczasem jednak dochody Towarzystwa tak zmniejszyły się, że musiano zamknąć dla publiczności zbiory muzealne, a to samo groziło i bibliotece. Wobec tego na mój wniosek zgodził się Rektor na stałe przydzielenie trzech osób z grona pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej do obsługi Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk. I to jednak okazało się niewystarczające, ponieważ Towarzystwo nie mogło pokryć ze swych funduszy nawet drobnych kwot koniecznych na opłacenie chłopca do posługi, kosztów opału i czyszczenie, a niemniej oprawy najniezbędniejszych dzieł, wskutek wniosku Uniwersytetu, zgodził się Departament W.R. i O.P. Min. B. dz. Prusk. Na wyasygnowanie subwencji w sumie 27.900 marek rozporządzeniem z 5 października 1920r..do końca 1920r. (jednoraz.) z tem jednak zastrzeżeniem, że dysponowanie tą sumą zależne jest od zezwolenia Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej Tem samem przeszła i ta biblioteka w zupełności pod zarząd Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej, wobec braku jednak odpowiedniego lokalu, braku personelu i środków wszelka praca organizacyjna w tej bibliotece jest niemożliwa. Na razie trzeba się ograniczyć tylko do obsłużenia korzystających i do katalogowania nowych wpływów, których jest bardzo wiele, ponieważ biblioteka otrzymuje nadal egzemplarze obowiązkowe z b. Królestwa kongresowego. Przywilej ten jest jednak dla tej biblioteki ciężarem, gdyż nie ma ona miejsca nawet na przechowywanie wszystkich wpływów, o prowadzeniu zaś ewidencji i kontroli tych egzemplarzy, katalogowanie ich w całości i udostępnianie przez opracowanie nie ma zupełnie mowy⁷ Jeszcze 12.II.1919r. Ministerstwo spraw wewnętrznych wydało rozporządzenie w myśl, którego jeden z egzemplarzy druków obowiązkowych z ziem będących uprzednio pod zaborem rosyjskim został przyznany Bibliotece TPN w Poznaniu, jako wówczas jedynej niewątpliwie polskiej bibliotece w Poznaniu. Ponieważ egzemplarze obowiązkowe w myśl intencji ustawodawcy winny być gromadzone w bibliotekach państwowych, a nadto TPN nie ma ani dostatecznego personelu, ani pomieszczenia dla wielkiej ilości napływających druków, a szczególnie dzienników, dlatego Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej wystąpił z wnioskiem 15.IX.1919r. do Ministerstwa spraw wewnętrznych o przeniesienie prawa do druków obowiązkowych na Bibliotekę Uniwersytecką⁸.

Stosownie do przedwstępnego układu zawartego 18.IX.1919r. między Zarządem TPN a Dyrekcją BU, personel biblioteki PTPN został przyjęty na etat BU od 1 paździer-

⁷ Archiwum BU, Sprawozdanie Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za czas od 18 lutego 1920r. do 31 grudnia 1920r., s. 51-52.

⁸ Archiwum BU, Sprawozdanie Dyrekcji...tamże. Ostatecznie Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu uzyskała prawo do egzemplarza obowiązkowego w 1927r.Teczka" Biblioteka Towarzystwa..... tamże, s. 13.

nika 1919r. Wynikało to z przeświadczenia, że decyzja Walnego Zebrania PTPN jest tylko prostą formalnością i księgozbiór PTPN-u znajdzie się w Bibliotece Uniwersyteckiej. Kiedy jednak, wbrew tym oczekiwaniom, do połączenia nie doszło, dr Kuntze pozostawił personel biblioteczny PTPN-u na dawnym miejscu. W przeciwnym razie – argumentował – biblioteka TPN, z powodu braku środków finansowych musiałaby zostać zamknięta, co fatalnie odbiłoby się na pracy naukowo-dydaktycznej Uniwersytetu. Profesorowie i studenci, szczególnie z kierunków humanistycznych, tylko w bibliotece TPN znajdują potrzebne do pracy materiały.

W tej niezwykle trudnej sytuacji finansowej, która praktycznie uniemożliwiała dalsze funkcjonowanie biblioteki PTPN, rektor Heliodor Święcicki, w liście z 5.VIII.1920r., zwrócił się do Ministerstwa b. dzielnicy pruskiej Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Poznaniu o pomoc: "Jest rzeczą powszechnie wiadomą, iż Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu z powodu ogromnych braków w zakresie polskiej literatury naukowej nie może zaspokoić potrzeb zarówno profesorów i innych wykładowców w Uniwersytecie, jak i uczącej się młodzieży, koniecznym jej uzupełnieniem obok Biblioteki Raczyńskich jest biblioteka TPN. Towarzystwo to obecnie nie jest w możności utrzymywać tej biblioteki własnym kosztem i dlatego będzie ona mogła być dostępna dla profesorów i słuchaczy Uniwersytetu tylko o tyle, o ile Państwo zdecyduje się pokryć koszt jej utrzymania(...)licząc od 1 października do końca roku budżetowego na sześć miesięcy". Koszty utrzymania Biblioteki oszacowano na 55.800 marek. Suma to zapewniała pokrycie niezbędnych dla dalszego funkcjonowania biblioteki wydatków: obsługa magazynu, opał dla ogrzania czytelnicy i pracowni oraz najbardziej pilne prace introligatorskie. Dalej rektor Święcicki argumentował: "Ponieważ jedynie przy przyjęciu wymienionych wyżej wydatków przez Państwo biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk będzie mogła być dostępna dla profesorów i słuchaczy Uniwersytetu, co dla normalnego funkcjonowania tej uczelni jest nieodzownie potrzebne, zwracamy się z uprzejmą prośbą o dodatkowe wstawienie do budżetu Biblioteki Uniwersyteckiej powyższej kwoty oraz o upoważnienie Rektora do zawarcia z Zarządem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu umowy".

W zachowanym liście z 2.IX.1920r. Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu zawarł umowę z Biblioteką Uniwersytecką następującej treści:

"Jakkolwiek wnioszek z d. 5-go bm. do min. B. dz. pr. Dep. W.R. i O.P. w sprawie wyzyskania funduszy potrzebnych do utrzymania bibl. Tow. Przyj. Nauk nie został dotychczas załatwiony uważa jednak Zarząd TPN już teraz za wskazane powierzyć tymczasowo Dyr. Bibl. Uniw. Kierownictwo bibl. TPN z następującymi zastrzeżeniami:

1. Z bibl. zostaje wyłączone tzw. archiwum, czyli zbiór rękopisów
2. Funkcjonowanie bibl. pozostaje nadal jak dotychczas, wszelkie zmiany w regu-

laminie TPN w użytkowaniu z poszczególnych ubikacji bibliotecznych, ustawienia książek i ich katalogowania muszą być zatwierdzone przez Zarząd TPN⁹ „

W piśmie z 5.X.1920r. Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej przyznało jednorazową subwencję dla Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu w wysokości 27.900 marek na czas od 1 października do 31 grudnia 1920r. „Wydatek ten ma być użyty na takie urządzenie i obsługę powyższej Biblioteki, aby z niej mogli korzystać profesoro- wie i słuchacze Uniwersytetu Poznańskiego. Nadzór nad użyciem tej kwoty na powyż- szy cel prosimy poruczyć dyrektorowi Biblioteki Uniwersyteckiej panu Kuntzemu, bez którego zgody Zarząd Biblioteki Tow. Przyjaciół Nauk nie będzie mógł tą kwotą dyspo- nować. Kwotę tę poleciliśmy Wydziałowi Kasowemu przy Dep. Skarbu przekazać Uni- wersytetowi, który zechce nam przesłać sprawozdanie z jej użycia¹⁰.”

Wysokość przyznanej sumy – jak widać – dość drastycznie odbiegała od wydat- ków wyliczonych przez władze biblioteki, dlatego dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej ponowił apel o dofinansowanie:

”Jako kierownik biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk Przyjaciół Nauk zwracam się do Ministerstwa z prośbą o udzielenie zapomogi dla tejże biblioteki. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk nie ma zupełnie funduszków na utrzymanie biblioteki, ponieważ jest ona jednak niezbędna dla potrzeb Uniwersytetu jako jedyna w Poznaniu biblioteka, posiadająca większy zbiór dzieł polskich, przeto pozostaje w admi- nistracji Uniwersytetu i jest obsługiwana przez personel Biblioteki Uniwersyteckiej. Na wydatki administracyjne wstawiona jest na budżet Biblioteki Uniwersyteckiej, tylko drobna stosunkowo kwota, która ledwie wystarcza na pokrycie kosztów opału, czysz- czenia, potrzeb kancelaryjnych itp. drobnych wydatków.

Na oprawę nawet najważniejszych dzieł i czasopism nie ma zupełnie funduszków i książki nawet bardzo cenne, muszą być oddawane nieoprawne do użytku czytelników. Ponieważ brak miejsca w magazynie, przeto konieczne jest obecnie jego rozszerzenie, nie ma jednak funduszków na sprawienia choćby najprostszycy półek. Wobec tego tylko zapomoga rządowa może przynieść choćby chwilową ulgę w opłakanym położeniu bi- blioteki”¹¹

Rok 1922 okazał się dla Biblioteki PTPN pomyślny, bowiem pan Demby szef Wydziału Bibliotek Państwowych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznał Bibliotece 1.500.000 marek subwencji. Dzięki tym funduszom, można było przeprowadzić gruntowne czyszczenie wszystkich pomieszczeń bibliotecz- nych, kupić regały do tak zwanego gabinetu Kraszewskiego, 4000 arkuszy papieru po-

⁹Archiwum BU, Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu od 21.XI.1919r.-31.VIII.1934r., sygn. 249, s. 20 Teczka „Biblioteka Towarzystwa..... tamże, s. 13.

¹⁰ Teczka „Biblioteka Towarzystwa..... tamże, s. 21.

¹¹ Teczka „Biblioteka Towarzystwa..... tamże, s. 24.

trzebnego do dokończenia katalogu alfabetycznego Czytelni oraz zatrudnić dwie panie. W zachowanym zestawieniu wydatków rzeczowych Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na rok 1922 na wydatki biurowe przeznaczono 30.000 marek, na opał od I.X. do XII węgiel i drzewo 200.000 marek, czyszczenie (roczne, generalne i codzienne) 220.000 marek, kupno niezbędnych książek do biura katalogowego 50.000 marek, oprawa książek -300.000 marek, nowe półki do magazynu- 70.000 marek. Razem była to kwota w wysokości 1.500.000 marek.¹²

Ponadto Zarząd PTPN, uchwałą podjętą na posiedzeniu w dniu 21.I.1922r., zgodził się przekazywać Bibliotece Uniwersyteckiej po 3 egzemplarze swoich wydawnictw, poza egzemplarzem obowiązkowym.

Znacznym utrudnieniem dla osób korzystających ze zbiorów biblioteki PTN był brak katalogu systematycznego. Pragnąc temu zaradzić, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, w liście z 1.III.1923r., zwrócił się do Wydziału Bibliotek Państwowych na ręce St. Dembego w Warszawie w sprawie założenia katalogu systematycznego; "Istnieje plan założenia katalogu systematycznego. Lecz wobec braku funduszy na ten cel możnaby go realizować tylko wtenczas, gdyby istniała możliwość otrzymania subwencji na ten cel. Praca nad urządzeniem go rozłożyłaby się na szereg lat, może 6-ciu". W odpowiedzi na list ks. Henryka Lisowskiego, Ministerstwo W.R. i O.P. w piśmie z 19.IV.1923r. przyznało Towarzystwu Przyjaciół Nauk na koszty sporządzenia katalogu systematycznego biblioteki zasiłek w kwocie 2.000.000. Kwotę powyższą polecono wyasygnować na ręce ks. dr H. Lisowskiego. Jeszcze 5.XII.1923r. Wydział Bibliotek Państwowych przeznaczył 7.000.000 marek na koszty specjalne związane z założeniem katalogu systematycznego tego księgozbioru.

Dalsze funkcjonowanie Biblioteki PTPN było uzależnione od funduszy. Już 7.I.1924r. zastępca dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej ks. H. Lisowski, zwrócił się do Ministerstwa W.R. i O.P. o udzielenie zapomogi:

Jako kierownik Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w zastępstwie p. dyrektora Kuntzego zwracam się do Ministerstwa z prośbą o łaskawe udzielenie zapomogi celem utrzymania tej biblioteki nadal w ruchu w roku 1924, ponieważ Towarzystwo nie rozporządza żadnymi funduszami. Nadmieniam przytym, że Uniwersytet Poznański nie mógłby się prawidłowo rozwijać, nie mając możliwości korzystania z bogatego księgozbioru przeszło 100000 tomów biblioteki zaopatrzonej bogato w starsze polonica, dzieła historyczne polskie, slawistykę itp. jakich brak wielki w Bibliotece Uniwersyteckiej.

W październiku i listopadzie 1928r. w bibliotece PTPN przeprowadzono, pierwsze od czasu jej powstania, skontrum. Zdołano wykonać je tylko częściowo (do nr 5377)

¹² Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk” syg. 249, s. 40.

, stwierdzając brak ok. 19% zbioru. Prace te trzeba było jednak przerwać, by zająć się rzeczami pilniejszymi, jak sporządzenie katalogu naukowych czasopism bieżących, mającego stanowić część katalogu centralnego czasopism naukowych w Poznaniu. Prace trwały od listopada do grudnia. Spisano 170 numerów.

W roku sprawozdawczym 1928/29 Biblioteka PTPN wykonała cztery ważne prace:

- 1) Przeprowadzono spisanie katalogu naukowych czasopism bieżących mających stanowić część katalogu centralnego czasopism naukowych w Poznaniu. Katalog przepisano w dwóch egzemplarzach, z których jeden został oddany Bibliotece Uniwersyteckiej, drugi pozostał w TPN.
- 2) Ułożony został katalog druków XVI w. znajdujących się w Bibliotece TPN. Katalog objął 352 numery, wśród których znajdowały się druki nieodnotowane przez Estreichera oraz cały szereg odmiennych lub rzadkich edycji.
- 3) Sporządzono inwentarz i tymczasowy katalog Biblioteki Kosińskich, którą biblioteka otrzymała w darze od wnuka generała Amilkara Witolda Kosińskiego, syna Władysława Kosińskiego – jednego z pierwszych i wyróżniających się aktywnością członków TPN.
- 4) Przeprowadzono skontrum całego dolnego magazynu (ogółem 38302 dzieła, tzw. „Biblioteka Koźmianowska”). Była to pierwsza, od czasu powstania biblioteki, tego rodzaju operacja. Stwierdzono brak 674 dzieł

Po objęciu stanowiska dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej przez dra Stefana Vrtela-Wierczyńskiego, ponownie pojawiła się kwestia formalnych podstaw prawnych, łączących Bibliotekę Uniwersytecką z Biblioteką PTPN. W tej sprawie odpowiedzi udzielili dr E. Kuntze (wówczas już dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej) w liście z 14.VI.1937r. :

W odpowiedzi na pismo z d.8 b.m. w sprawie stosunku Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu do Biblioteki Uniwersyteckiej komunikuję, że nie przypominam sobie, aby została formalnie, tj. przez układ z Towarzystwem a następnie przez pisemną decyzję ówczesnego Ministerstwa b. dzielnicy pruskiej, zatwierdzona.

Projekt przejęcia Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk przez Bibliotekę Uniwersytecką w depozyt, a bibliotekarzy TPN na etat państwowy wysunął ówczesny rektor, a zarazem prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk śp. H. Świącicki z dwóch względów: z powodu stanu finansów Towarzystwa Przyjaciół Nauk, uniemożliwiającego opłacenie personelu bibliotecznego oraz konieczności uproszczenia korzystania ze zbiorów Towarzystwa Przyjaciół Nauk przez młodzież uniwersytecką, pozbawioną ksiązek polskich wobec ich braku w Bibliotece Uniwersyteckiej. Do oddania biblioteki w depozyt nie doszło wobec opozycji większości członków TPN na walnym zebraniu w 1920r., w na-

stępstwie, czego sprawa została tymczasowo załatwiona pismem z dnia 2.IX.1920r. Sprawę przejścia dr Dobrzyńskiej-Rybickiej i p. Koehlerówny do służby państwowej omawiałem kilkakrotnie z ówczesnym decernentem oświatowym, dzisiejszym ks. biskupem Łukowskim oraz z jego następcą prof. Steinem, ale i ta sprawa nie została formalnie załatwiona, a tylko faktycznie przez zaliczenie ich do bibliotekarzy Biblioteki Uniwersyteckiej i wypłacanie uposażeń z funduszków państwowych.¹³

Z dniem 31.VIII.1937r. przeszła w stan spoczynku prof.dr Ludwika Dobrzyńska-Rybicka, dotychczas kierująca pracami bibliotecznymi w Bibliotece PTPN. Dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej zęgnęła p. prof. L.Dobrzyńską-Rybicką, wyrażając uznanie i serdeczne podziękowanie za długoletnią, wytrwałą i ofiarną pracę na stanowisku bibliotekarki, a następnie od 1919 roku na stanowisku kierowniczkii Biblioteki PTPN. Szczególnie podkreślano dokładną znajomość księgozbioru i bibliografii, szczerze umiłowanie zawodu, gorące przywiązanie do instytucji, wielką uprzejmość i życzliwość w stosunku do otoczenia, jak również lojalność wobec przełożonych. Jej stanowisko, na mocy decyzji dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej prof. S. Vrtela-Wierczyńskiego, objął mgr Jan Baumgart:

Dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej, działając w porozumieniu z J.Magnificencją Rektorem prof. A. Peretiatkowiczem i Sekretarzem Gen. Pozn. TPN prof.dr Z. Lisowskim przydziela Pana Magistra- aż do odwołania- do służby w Bibliotece TPN. Czynnościom w Bibliotece TPN będzie Pan Magister poświęcał połowę swoich godzin urzędowych.¹⁴

Dokładniej kwestię tę omawia „Okólnik Biblioteki Uniwersyteckiej” nr 39 z 19 lipca 1937:

Wobec tego, iż z dniem 31 sierpnia 1937r. prof. dr Ludwika Dobrzyńska-Rybicka przechodzi w stan spoczynku, Dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej przydzieliła mgra Jana Baumgarta w połowie godzin urzędowych do służby w Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Pan J. Baumgart w dalszym ciągu zatrzymywał swoje dotychczasowe referaty w Bibliotece Uniwersyteckiej, z tym że w referacie opraw miał pracować Jan Skarżyski. Do służby w Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk przydzielono również mgr Irenę Wiśniewską w połowie godzin urzędowych. Z nowym rokiem akademickim Biblioteka TPN miała być otwarta codziennie (z wyjątkiem niedziel i świąt oraz okresów porządkowania) od godz.9-14 i od 16-19 natomiast w soboty od godz. 9-14. Rozkład pracy osób zatrudnionych w Bibliotece PTPN przedstawiał się następująco: 1) mgr Jan Baumgart codziennie od godz.12-19. oraz poniedziałki i piątki od g. 16-19. razem 18 g., 2) Aniela Koehlerówna codziennie od godz. 9-14 oraz wtorki i czwartki od g. 16-19.

¹³ Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu” 1.IX.1934r.-VI.1939r., syg. 250, s. 145.

¹⁴ Tamże.

razem 36 g., 3) Halina Różańska codziennie od godz.9-14, 4) mgr Irena Wiśniewska poniedziałki, środy, piątki od 9-14, środy od g.16-19. razem 18 godzin, 5) Czesław Trejder codziennie od g. 9-14, 6) magazynier Jan Kossowski codziennie od g.8-13 oraz od g.16-19 (w soboty od g.8-14) razem 46 godz.¹⁵

Wobec przejścia w stan spoczynku p. dr L. Dobrzyńskiej-Rybickiej organizacja wewnętrzna została unormowana okólnikiem nr 39 na rok akademicki 1936/37 z dnia 30.VIII.1937r. Rozkład pracy przygotowany przez mgra Jana Baumgarta został zatwierdzony przez Dyрекcję Biblioteki Uniwersyteckiej¹⁶.

W zakresie organizacji wewnętrznej i administracji zreorganizowano następujące procedury, regulujące działalność biblioteki:

- zmieniono prowadzenie księgi kasowej, ewidencji czytelników oraz dziennika korespondencyjnego
- założono następujące teczki: dla rozporządzeń, zarządzeń i okólników, dla sprawozdań Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk, dla kwitów kasowych, dla korespondencji ogólnej i dla korespondencji Wypożyczalni. Nowe i zmienione nalepki otrzymał alfabetyczny katalog książkowy dla publiczności i alfabetyczny katalog kartkowy. Napisy liczbowe zostały zamienione na napisy wyrazowe.
- za zgodą Sekretarza Generalnego Towarzystwa Przyjaciół Nauk prof. dr Zygmunta Lisowskiego oraz w porozumieniu z Dyрекcją BU wprowadzono następujące opłaty za przekroczenie terminu zwrotu książek: 5 gr od dzieła za każdy dzień przetrzymania, 30 gr za I wezwanie, 50 gr na II wezwanie, 1 zł za III wezwanie.
- wszelkie sprawozdania statystyczne winny być dostosowane do układu sprawozdań Biblioteki Uniwersyteckiej,
- zakupu nowych dzieł i czasopism dokonuje Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Nauk,
- korzystanie z księgozbioru odbywa się według procedur przewidzianych przez nieco zmodyfikowany regulamin Biblioteki Uniwersyteckiej,
- Biblioteka PTPN jest otwarta codziennie (z wyjątkiem niedziel i świąt oraz okresów porządkowania) od godz.9-14 i 16-20 (w soboty tylko od 9-14). W czasie od 19 lipca do 31 sierpnia Biblioteka była dla publiczności zamknięta.

Księgozbiór Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk posiadał charakter humanistyczny, czytelnikami przede wszystkim byli studenci kierunków humanistycznych uni-

¹⁵ Teczka "Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu od 1.IX.1934r.-VI 1939r., syg. 250, s. 153.

¹⁶ Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok akademicki 1936/1937 s.68, teuczka Biblioteka TPN w Poznaniu od 1.IX.1934 do czerwca 1939 syg. 250 s. 195.

wersytetu. Ilość złożonych zamówień wynosiła 14128 (w roku 1935/36 14208), z tego zrealizowano 12466 tj. 88,2 %. Ogólna liczba odwiedzin wynosiła 7126, przeciętnie dziennie 28, najwięcej w Czytelni, gdyż 6096. Ogółem korzystały z Biblioteki 272 osoby i instytucje (nie licząc wypożyczania międzybibliotecznego). Wypożyczanie międzybiblioteczne zagraniczne dokonywało się przez Bibliotekę Uniwersytecką. Z krajowych bibliotek, z którymi utrzymywano stosunki należy wymienić Bibliotekę Narodową w Warszawie, Bibliotekę Ordynacji Zamojskich, Bibliotekę Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Bibliotekę Jagiellońską, Bibliotekę Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Bibliotekę Czartoryskich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Książnicę Miejską im. M. Kopernika w Toruniu, Bibliotekę Kórnicką w Kórniku, Bibliotekę Miejską w Bydgoszczy, Państwowe Muzeum Zoologiczne w Warszawie oraz Biblioteki Uniwersyteckie w Warszawie, Wilnie.¹⁷

II Związek Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu i Biblioteki PTPN w latach 1939-1953

Po wybuchu II wojny światowej obie biblioteki spotkał podobny los. Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu i Biblioteka PTPN zostały zamknięte i opieczętowane. Zachowało się sprawozdanie ówczesnego kierownika Biblioteki PTPN mgra Jana Baumgarta¹⁸, który tak przedstawił te zdarzenia:

Z chwilą wkroczenia Niemców do Poznania, Biblioteka TPN została zamknięta i opieczętowana (13.IX.1939r.) Do samowolnego zabierania książek z Biblioteki przystąpił pierwszy dr Ruhle, dyrektor Kaiser Friedrich Museum. Zabrano przede wszystkim wydawnictwa ogólnonaukowe, książki i czasopisma dotyczące Wielkopolski oraz prehistorii i sztuki. Przeciwko samowoli wystąpił dr Lattermann, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej, uważając się za najbardziej powołanego do odjęcia całej Bibl. TPN Na to Ruhle w piśmie skierowanym do Gauleitera Greisera w tej sprawie napisał, że chodzi tu o małą biblioteczkę "eines polnischen Vereins". Pismo to doszło do rąk Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej do zaopiniowania. W odpowiedzi na to dr Lattermann przygotował memoriał w sprawie wartości księgozbioru TPN, wskazując między innymi, na bogate piśmiennictwo w języku niepolskim.

Ten fragment sprawozdania potwierdza dalszy związek administracyjny obu bibliotek. W dniu 29.VII.1940r. odbyła się w gmachu Towarzystwa Przyjaciół Nauk, konferencja pod przewodnictwem prof. Schleifa - referenta dla spraw kulturalnych na Wartheland, z udziałem przedstawicieli Starostwa Krajowego, Archiwum Państwowego, Biblioteki Raczyńskich, Biblioteki Miejskiej i Biblioteki Uniwersyteckiej, jak również

¹⁷ Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok akademicki 1936/1937 s. 78.

¹⁸ Teczka Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk od 28.VI.1945 do 9.XI.1950, sprawozdanie biblioteki w czasie okupacji s. 4-6.

mgra Jana Baumgarta. Zasadniczym celem konferencji była likwidacja księgozbioru. Podczas tej konferencji, występujący w imieniu Biblioteki Uniwersyteckiej dr Meyer oświadczył, że jest gotów przejąć cały księgozbiór dla celów naukowych Biblioteki Uniwersyteckiej. Jak pisze w sprawozdaniu mgr J. Baumgart:

Od dnia 31.VII.1940r. o godz.8 rano rozpoczęliśmy pracę, ładując najcenniejsze rzeczy, a więc katalogi, część starych druków, rękopisy, ostatnie segregowano na rękopisy archiwalne dla Archiwum Państwowego (był obecny przedstawiciel Archiwum) i biblioteczne; w trakcie jednak pracy zostałem krótko po godz.10 odwołany, a bezpośrednio potem całą pracę przerwano. Tylko te rzeczy, już załadowane na platformę, przewieziono do Biblioteki Uniwersyteckiej. Przerwanie pracy spowodował bezpośrednio p.Bartols z Starostwa Krajowego. Celem było nie dopuścić do zachowania księgozbioru. Rozpoczęła się, więc likwidacja. Wszelkie nakłady wydawnictw TPN zostały przekazane do fabryki papieru w Czerwonaku. Zachowano jedynie po kilka egzemplarzy, które przeniesiono do Biblioteki Uniwersyteckiej. Cały księgozbiór kartograficzny został już poprzednio usunięty. Najcenniejsze, wielkie wydawnictwa źródłowe oraz wydawnictwa biblioteki podręcznej, przeszły do Archiwum Państwowego, dokąd skierowano też Archiwum Sułkowskich i w ogóle resztę rękopisów. Część książek wybranych zabrały Bibl.Raczyńskich i Miejska. Oraz Bibl. Starostwa Krajowego. Czy i ile książek wywieziono do Rzeszy, trudno określić? Wiem dokładnie, że pracowali tam studenci z Gryfic pod kierunkiem pewnego profesora.

Kiedy autor sprawozdania był po raz ostatni służbowo w Bibliotece Tow. Przyj. Nauk zastał już tylko rumowisko Biblioteki. Znalazł pewne akta biblioteczne, szereg książek rozrzuconych po ziemi np.: drugi tom Mickiewicza „Pan Tadeusz” wydanie paryskie z roku 1834, szereg pudeł należących do Archiwum Sułkowskich. Resztki te przeniesiono do Biblioteki Uniwersyteckiej. Natomiast główny zrąb tej biblioteki przeszedł w posiadanie Biblioteki Uniwersyteckiej, później wywieziony został na Górną Wildę (gmach Coll. Marcinkowskiego). Po powrocie do Poznania, mgr Jan Baumgart stwierdził, że księgozbiór ten znalazł się w Kościele św. Małgorzaty na Śródcie.

W piśmie z 4.IX.1945r. prof.dr A. Birkenmajer¹⁹, dyrektor BU zwrócił się do Zarządu PTPN, informując o rozpoczęciu zwózki książek, przechowywanych dotychczas w kościele św. Małgorzaty, poprosił o przydzielenie na cele biblioteczne pomieszczeń, jakie Biblioteka posiadała przed wojną. Po zbadaniu stanu faktycznego w kościele św. Małgorzaty stwierdzono, że znajduje się tam 80.000 woluminów, które wstępnie zabezpieczono. Ponadto dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej wystąpiła o zwrot książek, jakie zostały za czasów okupacji wcielone do biblioteki Muzeum Wielkopolskiego oraz Instytutu Prehistorycznego.

---

¹⁹ Tamże s. 7.

W odbudowie Biblioteki PTPN najważniejszą rzeczą było przygotowanie odpowiedniej ilości regałów. Zostało to dokonane częściowo przez zamówienie nowych, częściowo przez odstąpienie starych ze składnicy św. Michała. Pojemność ich miała wynosić 1612 metrów bieżących. Kiedy w kwietniu 1947r. prace nad ustawieniem regałów w magazynie Biblioteki TPN dobiegały końca dyrektor BU zwrócił się do Zarządu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o wykonanie remontu instalacji elektrycznej. W czerwcu 1947r. ukończono prace związane z odczyszczaniem książek. Przeprowadzono niezbędne remonty: malowanie, prace stolarskie, oszklenie okien, prace ślusarskie. W toku były prace segregacyjne według sygnatur. Udostępnienie Biblioteki planowano na październik 1947r. Tak jak przed wojną Biblioteka miała być dostępna codziennie od 9-14 oraz od 16-19 (w soboty tylko przed południem). Otwartą pozostawała kwestia opłat za korzystanie z bibliotecznych zbiorów. Przed wojną członkowie TPN korzystali bezpłatnie (także z rewersów), wszyscy inni uiszczali opłaty w wysokości 1 zł kwartalnie. Ponadto studenci opłacali 30 gr za poświadczenie o braku zaległości. Za pieniądze, pochodzące z tych źródeł biblioteka kupowała przybory piśmienne, drobne druki, formularze itp.

Z przedwojennego personelu biblioteki pozostał mgr Jan Baumgart, który nadal kierował tą placówką, długoletnia bibliotekarka Aniela Koehlerówna oraz magazynier Jan Kossowski. Ubyli: śp, Zofia Retz, Halina Różańska oraz Czesław Trejder.²⁰

W 1948r. nastąpiła ważna zmiana w kierowaniu biblioteką PTPN. Ogólne kierownictwo Biblioteki PTPN sprawowała nadal dyrekcja BU. Do końca 1947r. funkcję tę pełnił – jak już napisałam – dr Jan Baumgart, gdy w 1947 r. powołano go na stanowisko wicedyrektora Biblioteki Jagiellońskiej, jego dotychczasowe stanowisko, z dniem 1 stycznia 1948 r., objęła Aniela Koehlerówna.²¹

W dalszym ciągu w bibliotece PTPN trwały prace nad uporządkowaniem zbiorów, które bardzo ucierpiały podczas wojny: ustawiono książki w magazynie według sygnatur, przemieszczono je do nowych, odzyskanych pomieszczeń, zagospodarowano przejęte z Biblioteki Uniwersyteckiej dublety i odzyskane z Muzeum Wielkopolskiego obrazy.

Kierownik Biblioteki Uniwersyteckiej dr Zofia Kawecka w piśmie z 12.XI.1952r. do Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu poruszyła kwestię pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej zatrudnionych w bibliotece TPN²². W czasie rozmów, przeprowadzonych w Ministerstwie Szkół Wyższych na temat gospodarki etatowej BU, poruszono kwestię 5 pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej, którzy – na mocy umowy z 1919 r. – byli oddelegowani do pracy w Bibliotece PTPN. Obecnie Towarzystwo razem

²⁰ Teczka Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk syg. 420 s. 11-14.

²¹ Sprawozdanie z działalności Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok 1948 syg. 985 s. 59-60.

²² Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk” syg. 421. s. 1.

z biblioteką przejęte zostało przez Polską Akademię Nauk, w więc pracownicy biblioteki winni być opłacani ze środków tej instytucji.

W odpowiedzi na to pismo zastępca sekretarza generalnego Towarzystwa dr M. Wojciechowska, przyjęła do wiadomości zgodę ministerstwa na delegowanie 5 pracowników do pracy w bibliotece Towarzystwa²³. Dodała do tego oświadczenia swoje uwagi i zastrzeżenia. Umowa zawarta między Biblioteką Uniwersytecką a PTPN zawarta w 1919 r., która wytrzymała próbę 33 lat, nie może być zmieniona na podstawie jednostronnej decyzji jednego z sygnatariuszy. Zmiana umowy może nastąpić tylko w drodze uzgodnienia przez obie strony, t.j.: Bibliotekę Uniwersytecką i PTPN oraz ich władze nadzorcze tj. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i PAN. Należy przy tym stworzyć pewien okres przejściowy, który umożliwi dostosowanie budżetu Towarzystwa do ewentualnych zmian, zapewniając tym samym ciągłość funkcjonowania Biblioteki PTPN, jako zakładu naukowego. Przypomniała też, że dzięki tej umowie Biblioteka Uniwersytecka otrzymywała bezpłatnie 23 egzemplarze każdej publikacji wydanej przez PTPN, co umożliwiało jej prowadzenie wymiany wydawnictw naukowych z bibliotekami zagranicznymi.

Ten specyficzny status kilku pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej, oddelegowanych do pracy w Bibliotece PTPN, nastroczał pewne kłopoty natury dyscyplinarnej. Ostatecznie – za sprawą listu dr M. Wojciechowskiej – postanowiono, by wyżej wspomniani pracownicy podpisywali listę obecności w Bibliotece PTPN. Z osób zatrudnionych w bibliotece PTPN zaproponowamo o formalne pozostawienie na etacie Anieli Koehlerówny i Wandy Jarosławskiej, zwolnienie pozostałych utrudniłoby funkcjonowanie biblioteki. Przywołano też oświadczenie prof. dra Stefana Vrtela-Wierczyńskiego z 25.XI 1952r. w sprawie umowy zawartej w 1919r. pomiędzy Uniwersytetem Poznańskim a PTPN następującej treści:

Gdy w r.1927 objąłem stanowisko dyrektora Biblioteki Uniwersytetu Poznańskiego –po poprzedniku moim, dyr. Kuntzem, stwierdziłem, że między Uniwersytetem Poznańskim a Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk zaistniała umowa, normująca stosunek Biblioteki TPN do Uniwersytetu Poznańskiego. Umowa ta, zawarta w roku 1919, postanawiała, że Poznańskie Towarzystwo P[rzyjaciół] N[auk] udostępni profesorom i studentom UP swoje zbiory biblioteczne, a w zamian za to Uniwersytet przyjmie na swój etat pewną ilość pracowników Biblioteki PTPN. Umowa ta podyktowana była przede wszystkim potrzebami naukowymi i dydaktycznymi Uniwersytetu: uniwersyteckie studium polonistyczne w zakresie historii i literatury polskiej nie mogłoby się wówczas zorganizować ani rozwiązać gdyby nie miało oparcia o zasobne w tym względzie zbiory Biblioteki PTPN. Biblioteka Uniwersytecka bowiem nie posiadała jeszcze wtedy

²³ Tamże syg. 421 s. 2-3.

*retrospektywnej podbudowy polonistycznej i nie mogła być wystarczającym warsztatem pracy dla profesorów i studiującej młodzieży.*²⁴

Wspomniane pismo dr M. Wojciechowskiej – sekretarza generalnego PTPN, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej dr Z. Kawecka wysłała 2.I.1953r. do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z prośbą o podjęcie decyzji. W odpowiedzi, poinformowano ją, że ministerstwo nie wyraża zgody na wykorzystanie etatów pracowników Biblioteki Głównej U.P. przez Bibliotekę PTPN. Umowa – uzasadniano – została zawarta w tej sprawie w roku 1919 między Biblioteką Uniwersytecką w Poznaniu a PTPN, nie została po roku 1945 zaakceptowana przez Ministerstwo i jako sprzeczna z dyscypliną finansową i wytycznymi Państwowej Komisji Etatów oraz ustawą z dnia 19.IV.1950r. o zabezpieczeniu socjalistycznej dyscypliny pracy nie może obowiązywać obecnie żadnej ze stron²⁵.

W sprawie uregulowania formalnych związków łączących obie biblioteki zwołano specjalną naradę, w której uczestniczyli: rektor UP prof. Jerzy Suszko, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej dr Zofia Kawecka, prezes PTPN prof. Zygmunt Lisowski, zastępca sekretarza generalnego PTPN dr Maria Wojciechowska²⁶. Naradę rozpoczął prof. Jerzy Suszko, który zreferował treść pism ministerstwa z 6.II.1953r., oświadczając, że Uniwersytet musi natychmiast wycofać pracowników uniwersyteckich z Biblioteki PTPN. Prezes PTPN prof. Z. Lisowski zauważył, że pismo ministerstwa nie uwzględniało istniejącego stanu prawnego. Między Uniwersytetem i PTPN była zawarta w 1919r. umowa, na podstawie której Biblioteka PTPN była administrowana przez Bibliotekę U.P., stan ten był znany, gdyż w sprawozdawczości Biblioteki U.P. oraz PTPN, stale był uwidaczniany fakt, że w Bibliotece PTPN pracują osoby, będące na etatach Biblioteki Uniwersyteckiej. Dr M. Wojciechowska oświadczyła, że otrzymała ustną obietnicę od rektora Chałasińskiego, iż PAN przekaże PTPN środki, które pozwolą pokryć koszty pięciu etatów. Ewentualne rozstanie winno jednak odbywać się łagodnie i stopniowo, tak, by nie zakłócić normalnej pracy biblioteki. Biblioteka PTPN pragnie zatrzymać dwie pracownice: Anielę Koehler i Wandę Jarosławską, ich wiedza, doświadczenie bibliotekarskie – argumentowano – pozwoli bibliotece funkcjonować na dotychczasowym poziomie.

W tej nowej sytuacji, rektor UP prof. Jerzy Suszko, biorąc pod uwagę zdecydowane stanowisko ministerstwa, podjął decyzję o wypowiedzeniu umowy z Biblioteką PTPN. Decyzja ma wejść w życie z dniem 1 kwietnia 1953 r. Dr Wojciechowska prosiła, by jak najszybciej o tym fakcie poinformowano władze ministerialne, z wyraźnym zaznaczeniem, że Biblioteka Uniwersytecka przestaje administrować Biblioteką PTPN. Ustale-

---

²⁴ Tamże syg. 421 s. 4.

²⁵ Tamże syg. 421 s. 6.

²⁶ Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk” syg. 422. s. 2-3.

nia te potwierdzone zostały stosownym dokumentem, w którym rektor UP Jerzy Suszko uznał, że umowa zawarta w 1919 r. między Uniwersytetem Poznańskim a Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, przestaje obowiązywać z dniem 31 marca 1953 r.²⁷

Tak - w pewnym skrócie – wyglądał ten ważny epizod w dziejach obu, bardzo zasłużonych dla naszego regionu bibliotek. Uznałam za stosowne go przypomnieć, jako że dzisiaj coraz częściej słyszy się głosy o konieczności współpracy i łączenia się bibliotek w większe organizacje np. konsorcja. Tylko w ten sposób – argumentują zwolennicy tej koncepcji – współczesne biblioteki mogą sprostać wszystkim nowym wyzwaniom, przed jakimi stawia nas współczesność, wprowadzać nowe technologie i źródła informacji, które bardzo ułatwiają życie, ale też bardzo drogo kosztują. Nasi poprzednicy, bez mała 90 lat temu znaleźli się w podobnej sytuacji i podjęli bardzo racjonalną decyzję, o współpracy i dobrze tym samym, zasłużyli się społeczności akademickiej Poznania, w jej pierwszym, niełatwym okresie.

---

²⁷ Teczka „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk” syg. 422. s. 4.

the dispersed collection could cast more light on this valuable manorial library that so far has been virtually non-existent in all Polish bibliographies and monographs.

Małgorzata Głowacka-Helak

Poznań University Library and the Library of the Poznań Society of the Friends of Sciences in the years 1919 – 1953

The article recalls an important episode in the history of the two distinguished libraries in the region. When, in 1919, the new Polish university in Poznań was established it did not have a matching library for the purposes and aspirations of a newly-established academic institution. When the former Kaiser Wilhelm Bibliothek was converted into the University Library it could not initially manage the task as its collections almost did not include many sought-after Polish books. The problem was finally resolved by a decision to co-operate closely with the library of the Society of the Friends of Sciences. In return for some financial support (some of the librarians working in the library were included the University salary grid), the library of the Society undertook to make its collections available to the University staff and students. This was of utmost importance as the University Library, especially in the first years of its existence, suffered from painful shortages in copies of Polish books, and this opportunity helped the University to cope with the teething problems and provide its students with good studying conditions.

Artur Jazdon

The library of this century – the question is what kind of the library?

Contemporary libraries of the twenty-first century are characterised by a marked fluctuation of roles and functions commonly ascribed to them. Librarians are expected to be capable of anticipating them and addressing them appropriately in order to satisfy the requirements set up by users. This article is an attempt to discuss the most important changes that have hitherto been done and to indicate those areas of the activity of research, academic, public and, to a lesser degree, school libraries in which those changes will be particularly pronounced. Anticipated roles and tasks within the management and access to resources, building up own electronic resources and their processing, library space, embarking on tasks hitherto not regarded as strictly “library” tasks as well as the most important changes in the author’s view such as those to be introduced in user services, in-service trainings, education and propagation of knowledge are discussed in the article. The author believes that the new functions, on par with those already existing, should be subjected to actual users, but also to potential ones, even deeper than before. This should effect in creating the library environment as a “meeting place”, some kind of a social space to perform entirely new functions superimposed onto traditional ones in the library information. The new functions will include performing new cultural, educational, social, artistic and communal tasks carried out with a co-operation with other libraries, scientific, educational and cultural institutions. Additionally, the problem of changes in work force management, so vital in the supposed and anticipated transformation of the library and its functions, is evaluated and discussed.